

УДК 323.1(410)(045)

Пахоменко С.П., кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, Маріупольський державний університет (Україна, Маріуполь), degterenko777@ukr.net

Осіпова З.О., магістр, Маріупольський державний університет (Україна, Маріуполь), degterenko777@ukr.net

Мультикультуралізм у Великій Британії: формування державної стратегії для полікультурного суспільства

Мультикультуралізм як ідеологія співіснування різних культур в рамках однієї держави, що втілюється у Великобританії з кінця 60-х років, сьогодні є темою цілого ряду академічних досліджень і конференцій. Ця проблема додатково актуалізується у зв'язку з сутичками, збройними конфліктами та терактами, які організують в країні представники ісламського фундаменталізму. У нашій статті ми намагаємося прослідкувати історію становлення мультикультуралізму у Великобританії, його основні риси та політико-правову основу, а також ставлення до цієї проблеми основних політичних сил країни – консерваторів та лейбористів. Особливу увагу ми приділяємо положенню у Великобританії найчисельнішої іммігрантської громади – мусульман.

Ключові слова: мультикультуралізм, іммігрантські громади, етно-національні групи, ісламській фундаменталізм, мусульмани.

Pakhomenko S.P., candidate of History, docent of Department of international relations and foreign policy of Mariupol State University (Ukraine, Mariupol), degterenko777@ukr.net

Osipova Z.A., Master, Mariupol State University (Ukraine, Mariupol), degterenko777@ukr.net

Multiculturalism in the UK: state strategy for multicultural society

Multiculturalism as an ideology of coexistence of different cultures within a single state, embodied in the UK since the late 60's, is a subject of a number of academic researches and conferences. Armed conflicts and terrorist attacks carried

out by Islamic fundamentalists contribute to this collision. In this article, we will try to show the history of multiculturalism formation in the UK, its main features, the legal framework and modern researchers to determine the timeline for its implementation as well as special state bodies responsible for implementation of multiculturalism. Particular attention is paid to the problems of integration and main features of integration of the largest UK's immigrant group – Muslims. The author shows growth of Islamophobic moods in the United Kingdom, which is connected with terrorist acts committed by Islamic fundamentalists in 2005, 2011 and 2013. As an antithesis author describes the appearance of the phenomenon of British–Muslim law as an attempt of Muslims to adapt to the country's existing social and legal norms. Also the author describes position of the main political forces in the country – the Conservative and the Labour party.

Keywords: multiculturalism, immigrant communities, ethno–national groups, Islamic fundamentalism, Muslims.

Пахоменко С.П., кандидат исторических наук, доцент кафедры международных отношений и внешней политики, Мариупольский государственный университет (Украина, Мариуполь), degterenko777@ukr.net

Осипова З.А., магистр, Мариупольский государственный университет (Украина, Мариуполь), degterenko777@ukr.net

Мультикультурализм в Великобритании: формирование государственной стратегии для поликультурного общества

Мультикультурализм как идеология сосуществования различных культур в рамках одного государства, воплощается в Великобритании с конца 60–х годов и сегодня является темой целого ряда академических исследований и конференций. Эта проблема дополнительно актуализируется в связи с беспорядками, вооруженными конфликтами и терактами, которые организуют в стране представители исламского фундаментализма. В нашей статье мы пытаемся проследить историю становления мультикультурализма в Великобритании, его основные черты и политико–правовую основу, а также отношение к этой проблеме основных политических сил страны –

консерваторов и лейбористов. Особое внимание мы уделяем положению в Великобритании наиболее многочисленной иммигрантской общины – мусульман.

Ключевые слова: мультикультурализм, иммигрантские общины, этно–национальные группы, исламской фундаментализм, мусульмане.

Глобалізаційні процеси, що охопили сучасний світ, сформували нову соціальну дійсність, при якій населення однієї країни представлене різними національними та культурними групами. Одним зі способів зменшення соціального напруження між етно–національною більшістю та іммігрантськими громадами, створення сприятливих умов для національних меншин, виступає політика мультикультуралізму, яка використовується країнами Західної Європи та Північної Америки з кінця 60–х років ХХ століття.

Але теракти, збройні конфлікти, громадські заворушення, сутички між корінними населенням та іммігрантами, які виникли на початку ХХІ століття, відновили дискусію навколо питання мультикультуралізму, особливо у Великобританії, бо саме вона однією з перших почала впроваджувати цю політику в Європі.

Історія формування мультикультуралізму у Великобританії є предметом пильної уваги британських дослідників, у роботах яких проаналізовано широке коло питань, пов'язаних з формуванням та розвитком мультикультурної політики в країні: від історичного аспекту до проблем адаптації іммігрантських громад у суспільно–політичне життя. Серед них можна виділити Х.Ансарі, П.Панайа, К.Піча, Й.Нильсена, М.Анварта та ін.

Серед дослідників з пострадянського простору тема британського мультикультуралізму представлена невеликою кількістю досліджень, які зазвичай присвячені проблемам ісламу та розвитку мусульманської громади в Європі. Серед науковців, які в своїх роботах торкались феномену мультикультуралізму, слід назвати О.Демінцеву, І.Котіна, Ф.Плещунова та ін.

Метою нашої статті є з'ясування історичних обставин формування мультикультурної політики у Великій Британії та характерних рис і особливостей сучасного британського мультикультуралізму.

Слід зазначити, що сам термін «мультикультуралізм» не має чіткого визначення. Дуже часто під ним розуміють етнічну, мовну, конфесійну та іншу різноманітність суспільства. Нас же цікавить мультикультуралізм з точки зору політико–адміністративної практики, певної системи заходів, що вживаються державою з метою підтримки культурного розмаїття.

В суспільно–політичному дискурсі Європи термін мультикультуралізм з'являється у 1980–х роках, як відповідь на необхідність адаптації великої кількості новоприбулих мігрантів та їх м'якої інтеграції – без асиміляції.

Однак О.Демінцева, спеціаліст Інституту Африки РАН, стверджує, що формування мультикультурного суспільства в Британії почалося після розпаду колоніальної імперії, тобто ще з 1950–х років, коли країні довелося зіткнутися з імміграційними потоками з колишніх колоній [5].

Після Другої світової війни ставлення англійців до іммігрантів з Британської Співдружності було особливим. Крім того, що такий іммігрант автоматично отримував британське підданство (в 1948 р. був прийнятий Закон про громадянство (British Nationality Act), згідно з яким усі мешканці Співдружності, які мали намір оселитися у Великобританії, отримували підданство), держава не перешкоджала різного роду етнорасовим об'єднанням – їх спільному поселенню, а також демонстрації своєї етнокультурної специфічності.

Основною відмінністю післявоєнної масової імміграції до Великобританії, що визначила весь подальший розвиток соціальної політики країни, став той факт, що більшість іммігрантів були іммігрантами з колишніх колоній, які в'їжджали в країну як британські громадяни з повним набором громадянських прав та свобод. Дійсно, відповідно до вищезгаданого закону 1948 року, всі громадяни британських колоній і країн Співдружності могли мати британський паспорт, в'їжджати до Великобританії з метою пошуку роботи, могли

залишатися тут жити, привозити з собою сім'ю і при цьому не бути об'єктом уваги з боку імміграційної служби [1]. Прибуваючи до Великобританії, зазначені категорії громадян мали на рівні з іншими громадянами країни права та обов'язки, включаючи право участі в голосуванні на загальнонаціональних і місцевих виборах.

В кінці 1960-х років з новою очевидністю стала відчуватися потреба більш активної реакції держави на мультикультурні проблеми іммігрантів і суспільства в цілому. Однак, побоюючись негативної реакції з боку більшості населення, особливо з боку робітничого класу, політики й урядовці не наважувалися запроваджувати на загальнонаціональному рівні будь-які програми, що мали б за мету зміцнення соціального та економічного статусу іммігрантів. Замість цього в якості національної стратегії, що визначає соціальну політику держави, була обрана стратегія рівних можливостей, що здійснювалася через примусове антидискримінаційне законодавство, а не через створення програм, від виконання яких могли б виграти етнічні меншини [5].

У 1962 р. був прийнятий закон про імміграцію – Commonwealth Immigration Act, який ввів квоту на в'їзд в країну жителів Британської Співдружності. Посилення заходів, що обмежували в'їзд жителів країн – членів Співдружності, відбулося в 1968 р. Право на британський паспорт отримували лише той, хто народився на території Сполученого Королівства або ж якщо там народилися його батьки. Імміграційне законодавство 1960-х років робило можливим популістські заяви, щодо расово диференційованої концепції громадянства, яка припускає, що «чорні» і вихідці з Азії не можуть бути повноцінною частиною британської нації. Всі ці заходи були вжиті у зв'язку з невдоволенням мешканців країни впливом великої кількості іммігрантів, представників неєвропеїдних рас, особливо після появи іммігрантських кварталів та гетто.

Закон про імміграцію 1971 р. (The Immigration Act) і Закон про громадянство 1981 р. (British Nationality Act) обмежували права мешканців колишніх колоній на отримання британського паспорта та фактично

прирівнювали їх до іноземців. Ці закони були розкритиковані Європейською комісією з прав людини за дискримінацію за расовою ознакою. У 1980–і роки був обмежений в'їзд етнічних меншин на територію країни, але не можна говорити про припинення імміграції (легальної та нелегальної) з колишніх колоній. Однак, обмеживши імміграцію, виникло питання про необхідність вжиття заходів щодо усунення етнічної та расової дискримінації. Була створена комісія з расової рівності, куди могла звернутися будь-яка людина, що зіткнулася з расовими проблемами. Тим самим жорсткість щодо в'їзду іммігрантів компенсувалася толерантним ставленням до етнічних меншин.

У 1980–х роках у Великобританії юридично були узаконені права іммігрантів, була офіційно оголошена політика держави по відношенню до них. Мова йшла про необхідність рівноправності і можливості участі етнічних меншин у суспільному та політичному житті країни, але при цьому робився акцент на жорсткому обмеженні в'їзду іноземців [5].

Професор європейської історії університету Де Монтфорт, Панікос Панай вважає, що формування мультикультурного суспільства розпочалося ще з середини 19 століття, а не з 1950–х років.

Згідно з П.Панаєм, найбільш чисельною групою мігрантів, що прибули до Великобританії після Картопляного голоду 1840–х років стали ірландці. Причому ксенофобія по відношенню до цієї групи виражалася в заворушеннях, що відбулися в Ліверпулі, Глазго і Манчестері та мали під собою соціально-економічні причини, вилившись в окремий антикатолицький рух [2].

Також, на думку автора, від ксенофобії страждали євреї в період з початку 1880–х років, що було обумовлено їх масовою імміграцією у Великобританію, а також стереотипами, що історично склалися в Європі. Далі, гонінням, етнічним чисткам і депортації підлягали німці в період після Першої світової війни, хоча вони і вважалися найбільш інтегрованою в англійське суспільство групою.

Заворушення у Ноттінг Хілі та інших містах Великобританії наприкінці 1950–х років, що виникли після напливу в країну представників країн Співдружності, підштовхнули уряд до прийняття в 1962 році Закону про

імміграцію (Commonwealth Immigration Act). У відповідь на приплив іммігрантів, Консервативна партія посилила правила в'їзду в країну, обмежуючи їх випуском ваучерів зайнятості, що дозволяють знайти роботу у Великобританії. В акт були внесені поправки в 1968 році, а пізніше він був замінений Імміграційним актом 1972 року.

Базою мультикультуралізму у Великобританії П.Панай вважає Акт про расові відносини 1960–х і 1970–х років (Race Relations Act 1965, Race Relations Act 1968 та Race Relations Act 1976). Дані закони відображають спробу парламенту створити антидискримінаційне законодавство в галузі зайнятості, надання товарів і послуг, освіти та суспільних відносин. Саме за законом 1976 року була створена Комісія з расової рівності з метою перегляду законодавства, яке вже було введено в дію та задля дотримання положень закону.

У 2010 році цей закон був доповнений Поправками до Закону про расові відносини (Race Relations (Amendment) Act 2000), що передбачають обов'язки державних органів щодо сприяння расової рівності.

Ці Поправки до Закону були замінені Законом про рівноправність 2010 року (Equality Act 2010), який замінює і поєднує попередні закони про дискримінацію у Великобританії.

Крім документів національного характеру, права та обов'язки іммігрантів регулюють документи загальноєвропейського характеру, що розраховані на підтримку та захист прав людини, серед яких Європейська конвенція про права людини. Після ратифікації Лісабонського договору всіма європейськими державами, міграційна політика перейшла в підпорядкування спільним рішенням, що приймаються більшістю в Європейській раді.

Міграційну політику у Великобританії регулює Міністерство внутрішніх справ (Home Office), у рамках міністерства функціонує Відділ імміграції та громадянства, який безпосередньо контролює в'їзд в країну, питання надання притулку та громадянства.

До 2001 р. дозвіл на роботу в Сполученому Королівстві видавав Міжнародний відділ Міністерства зайнятості та освіти. У травні 2001 р. ця

функція була передана новому підрозділу – Відділу дозволів на роботу в структурі Міністерства внутрішніх справ, який також відповідає за політику в галузі навчання іноземних студентів.

За видачу віз та інших в'їзних документів відповідає спеціальна установа – Об'єднаний відділ дозволів на в'їзд (The Joint Entry Clearance Unit), який знаходиться в структурі МЗС і працює в тісному контакті з МВС [1].

Слід зазначити, що згідно Закону про національність 1948 року (British Nationality act), всі народжені на території Великобританії люди, визнавалися громадянами Сполученого Королівства згідно *jus solis* («праву землі»). На сьогодні, згідно з поправками до закону 1981 року, це право модифіковано, і для отримання громадянства необхідно, щоб хоча б один з батьків був громадянином Великобританії.

На думку директора Центру вивчення проблем громадянства та ідентичності Інституту філософії РАН Володимира Малахова, британський варіант мультикультуралізму зводиться до ліберального *laissez faire* по відношенню до публічних проявів етнічних відмінностей. Закони про расові відносини вводять дві основні групи рас – це Blacks (чорношкірі) і Asians (азіати). Чорношкірі – це, перш за все, вихідці з островів Карибського басейну, а під азіатами маються на увазі вихідці з Індії, Пакистану та Бангладешу; китайці та вихідці з Південно–Східної Азії не підпадають під категорію «Asians», для них зарезервована окрема категорія. Важливо, що «чорношкірі» та «азіати» є об'єктами правового захисту, тобто мають крім індивідуальних етнічні права [7].

Сьогодні, найчисельнішою іммігрантською громадою Великої Британії є мусульмани. Перепис 2001 року показав наявність в країні 1,6 мільйона мусульман. У квітні 2008 року міністр внутрішніх справ Д.Сміт оголосила, що за підрахунками уряду чисельність мусульманської громади склала 2 мільйони осіб, або 3,3% від усього населення Великобританії. Приріст склав 400 тис. людей за сім років. На думку П.Паная, саме на цю групу спрямовані найбільші прояви ксенофобії і ворожнечі в останні десятиліття.

Їх приплив до Великобританії збільшився після Ісламської революції в Ірані, військових дій в Афганістані та Іраку. Тим більш, ксенофобські прояви в даному випадку експлуатуються політиками та пресою. П.Панай стверджує, що мусульмани адаптуються до життя у Великобританії та прагнуть до інтеграції, роблячи значний внесок в культурне та економічне життя Великобританії. Журналіст видання «Open democracy» Ліза Пілгрім підтримує П.Паная, спираючись на появу феномена «британсько–мусульманського права».

Те, що називається британсько–мусульманським сімейним правом досить аморфно, однак складається з певних акторів або агентів, інститутів, практик та дискурсів, в рамках яких мусульмани в Британії створюють і підтримують свою ідентичність. Це нове правове поле пов'язане з розвитком правового ринку, що спирається як на англійське, так і на шаріатське право і модифікує існуючі норми англійського сімейного права та ісламського права, правової культури, особистої релігійної ідентичності і общинні звичаї.

Сімейне право британських мусульман розвивається у відповідь на певні потреби людей, що прагнуть проходити через правові процедури в Британії як мусульмани [3].

В медіа дискурсі про шаріат у Великобританії явно помітні ознаки правового орієнталізму. Шаріат часто зображується як «інший», а поняття «Захід» і «Шаріат» нерідко розуміються як антоніми. Подібне розуміння підтримує дискурс про онтологічну відмінність і створює нерозв'язні проблеми. Р.Ахдар (R.Ahdar) і Н.Ерон (N.Aroney) в своїй книзі «Шаріат на Заході» («Shari'a in the West») стверджують: «Чи зуміє шаріат вписатися в західний світ, може бути свідченням – причому, ймовірно, головним – того, чи можливо щось крім простого співіснування двох форм життя» [1].

Цікаво, що ставлення до мультикультуралізму корелює з політичними поглядами, а саме розбігається по лінії Консерваторів та Лейбористів. Головним адептом мультикультурної ідеології у Великобританії виступає Лейбористська партія. Протягом кількох десятиліть вона послідовно і досить активно відстоювала мультикультуралізм як головний принцип, на якому, за

задумом ідеологів цієї партії, має ґрунтуватися «постколоніальне британське суспільство» [7].

На думку багатьох експертів, однією з причин активного просування лейбористами мультикультуралізму в якості головної моделі інтеграції іммігрантів у Великобританії, особливо в останні два десятиліття, є серйозна залежність Лейбористської партії від голосів іммігрантів на місцевих і національних виборах. Найактивнішою частиною іммігрантського співтовариства у Великобританії є мусульмани, і саме на них, в першу чергу, роблять ставку лейбористи. Переважна частина проживаючих в країні мусульман традиційно симпатизує лейбористам, як правило, на виборах за них голосують понад 70% всіх мусульман, які мають право голосу.

Перші критичні заяви в бік мультикультуралізму з'явилися ще в травні 2001 р., коли в м. Олдем (передмісті Манчестера, де іммігранти становлять значну частину населення) сталися серйозні заворушення на етнічному підґрунті. Це далеко не перші в новітній історії Великобританії етнічні зіткнення, але вони були найбільшими за попереднє десятиліття. Загострення ситуації в Олдемі почалося після того, як місцева молодь азіатського походження спробувала встановити зони закриті для білих британців [2].

Критики політики мультикультуралізму у Великобританії наполягають на тому, що теракти і погроми, які влаштовуються іммігрантами в країні, свідчать про те, що адаптація іммігрантів до норм суспільства пройшла невдало. Одним з найбільших терактів в історії Великобританії стали вибухи в Лондоні навесні 2005 року, організовані прихильниками ісламського фундаменталізму. Великий резонанс у суспільстві викликав той факт, що терористи–смертники були громадянами Сполученого Королівства, які народилися і вирости в Великобританії.

Також саме плоти політики мультикультуралізму звинувачували в безладах в Тоттенхемі, Ліверпулі, Манчестері і Брістолі, Лондоні та Бірмінгемі, які відбулися у Великобританії в серпні 2011 року. Британська преса оцінила ці

дії іммігрантів різко негативно, повністю ставши на сторону англійських поліцейських і влади.

Останньою подією, що сколихнула всю Великобританію, стало вбивство молодого солдата темношкірим ісламістом в Лондоні у травні 2013 року. На записі, зробленому очевидцем трагедії, один з нападників кричить: «Ми клянемося всемогутнім Аллахом, що ми ніколи не припинимо боротися з вами!» і пояснює свій вчинок помстою тим, хто воює з мусульманами.

Після вбивства солдата у Британії різко зросла кількість нападів на мусульман і атак на мечеті. За перші дні після трагедії в поліцію надійшли десятки повідомлень про інциденти на ґрунті ісламофобії [4].

На думку Олени Шварц, причинами цих заворушень необхідно вважати низький рівень життя багатьох мусульман, відсутність освіти, наростаючий протест проти тих антитерористичних кампаній, які ведуться на Близькому Сході та в Афганістані. А також сукупність наступних факторів: виступи фанатичних ісламських проповідників, зусилля англійської влади по створенню «мультикультурного суспільства», соціальна та економічна невпорядкованість, роздратування від зіткнення із західним стилем життя, солідарність зі співвітчизниками та одновітцями з бідних країн [8].

Таким чином, здійснюючи політику мультикультуралізму, Великобританія мала змогу інтегрувати іммігрантів, які вже знайомі з британською політичною системою і системою цінностей. Але Великобританія не має кодифікованого законодавства, стосовно мультикультуралізму. Законодавчу базу з цього питання складають антидискримінаційні документи, що з одного боку підкреслюють рівність прав та свобод іммігрантів, але з іншого призводять до сегрегації меншин. Факт проживання іммігрантів в окремих гетто, низький соціально–економічний рівень життя, прояви ксенофобії до іммігрантських менших з боку влади та преси призводять до формування в країні радикально налаштованих груп. Хоча після терактів 2005 р., ці групи в основному зосереджені на пропагандистських акціях, як то створення «зон під контролем шаріату» або формування мусульманських патрулів, їх функціонування

викликає невдоволення населення та дає привід для критики політики мультикультуралізму.

Список використаних джерел

1. Britain's strength lies in diversity' [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guardian.co.uk/uk/2005/aug/05/britishidentity.july7?INTCMP=SRCH>
2. Panayi P. Multicultural Britain: a very brief history / Panikos Panai // British Politics Review. – 2011. – Volume 2. – P.4–5.
3. Pilgram L. British–Muslim family law and citizenship [Електронний ресурс] / Lisa Pilgram – Режим доступу: <http://www.opendemocracy.net/lisa-pilgram/british-muslim-family-law-and-citizenship>
4. Woolwich attack: terrorist proclaimed «an eye for an eye» after attack [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/terrorism-in-the-uk/10073910/Woolwich-attack-terrorist-proclaimed-an-eye-for-an-eye-after-attack.html>
5. Деминцева Е. Миграционная политика Великобритании и Франции [Електронний ресурс] / Елена Деминцева – Режим доступу: <http://promreview.net/moskva/migratsionnaya-politika-velikobritanii-i-frantsii?page=0,1>
6. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма [Електронний ресурс] / Ч.Кукатас. – Режим доступу: <http://www.inliberty.ru/library/study/327>.
7. Малахов В. После мультикультурализма: Европа и ее иммигранты [Електронний ресурс] / В.Малахов – Режим доступу: <http://polit.ru/article/2012/01/27/malakhov/>
8. Шварц Е. Мультикультурализм в Британии: обратная сторона [Електронний ресурс] / Елена Шварц – Режим доступу: http://globalization.su/planet_in_changes/religion/content/1265457323.html

References

1. Britain's strength lies in diversity' [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.guardian.co.uk/uk/2005/aug/05/britishidentity.july7?INTCMP=SRCH>

2. Panayi P. Multicultural Britain: a very brief history / Panikos Panai // British Politics Review. – 2011. – Volume 2. – P.4–5.
3. Pilgram L. British–Muslim family law and citizenship [Elektronnyj resurs] / Lisa Pilgram – Rezhym dostupu: <http://www.opendemocracy.net/lisa-pilgram/british-muslim-family-law-and-citizenship>
4. Woolwich attack: terrorist proclaimed «an eye for an eye» after attack [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/terrorism-in-the-uk/10073910/Woolwich-attack-terrorist-proclaimed-an-eye-for-an-eye-after-attack.html>
5. Deminceva E. Migracionnaja politika Velikobritanii i Francii [Elektronnyj resurs] / Elena Deminceva – Rezhym dostupu: <http://promreview.net/moskva/migratsionnaya-politika-velikobritanii-i-frantsii?page=0,1>
6. Kukatas Ch. Teoreticheskie osnovy mul'tikul'turalizma [Elektronnyj resurs] / Ch.Kukatas. – Rezhym dostupu: <http://www.inliberty.ru/library/study/327>.
7. Malahov V. Posle mul'tikul'turalizma: Evropa i ee immigranty [Elektronnyj resurs] / V.Malahov – Rezhym dostupu: <http://polit.ru/article/2012/01/27/malakhov/>
8. Shvarc E. Mul'tikul'turalizm v Britanii: oborotnaja storona [Elektronnyj resurs] / Elena Shvarc – Rezhym dostupu: http://globalization.su/planet_in_changes/religion/content/1265457323.html